

ابن سینا

ابن سینا، ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (۳۷۰-۴۲۸ ق/ ۹۸۰-۱۰۳۷ م)، بزرگ ترین فیلسوف مشایی و پزشک نامدار ایران در جهان اسلام .

زندگی و سرگذشت

ابن سینا در حدود ۳۷۰ ق/ ۹۸۰ م در بخارا زاییده شد. پدرش از اهالی بلخ بود و در دوران فرمانروایی نوح ابن منصور سامانی (۳۶۶-۳۸۷ ق/ ۹۷۷-۹۹۷ م) به بخارا رفت و در آنجا در یکی از مهم ترین قریه ها به نام خرمیثن در دستگاه اداری به کار پرداخت ، او از قریه ای در نزدیکی آنجا، به نام اَفَشَنَه زنی را به همسری گرفت و در آنجا اقامت گزید. ابن سینا در آنجا به جهان چشم گشود. ابن سینا نخست به آموختن قرآن و ادبیات پرداخت و ۱۰ ساله بود که همه قرآن و بسیاری از مباحث ادبی را فرا گرفته و انگیزه شگفتی دیگران شده بود پدرش ابن سینا را نیز به آیین اسماعیلیان دعوت می کرد، اما وی هر چند به سخنان آنان گوش می داد و گفته هایشان را درباره عقل و نفس می فهمید، نمی توانست آیین ایشان را بپذیرد و پیرو آنان شود. در این هنگام دانشمندی به نام ابو عبدالله (حسین بن ابراهیم الطبری) ناتیلی که مدعی فلسفه دانی بود، به بخارا آمد و ابن سینا نزد او به آموختن فلسفه پرداخت . وی در این هنگام ۱۶ ساله بوده است . پس از آن ، ابن سینا یک سال و نیم دیگر به آموختن و خواندن پرداخت . بار دیگر خواندن کتابهای منطق و همه بخشهای فلسفه را از سر گرفت . وی در این میان حتی یک شب را در سراسر آن نمی خوابید و روزها نیز جز به کار خواندن و آموختن نمی پرداخت . هرگاه نیز با قیاسی روبه رو می شد که نمی توانست به «حد اوسط» آن دست یابد، برمی خاست و به مسجد می رفت و نماز می گزارد و از خداوند حل مشکل خویش را خواستار می شد تا بر وی گشوده می گشت . آنگاه شب هنگام به خانه باز می گشت ، چراغ پیش روی می نهاد و به خواندن و نوشتن مشغول می شد . به گفته خودش «هرگاه خوابش می برد، خود آن مسائل را در خواب می دید و بسیاری از آنها بر وی روشن و آشکار می شد». ابن سینا بدین شیوه پیش می رفت تا بر همه دانشها آگاهی یافت و به اندازه توانایی انسانی ، بر آنها چیره گردید، چنانکه خود می گوید: «آنچه در آن زمان می دانستم ، به همان گونه است که اکنون می دانم و تا به امروز چیزی بر آن نیفزوده ام». ابن سینا در این هنگام نزدیک به ۱۸ سال داشته ، در منطق ، طبیعیات و ریاضیات چیره دست بوده است و آنگاه بر الهیات

روی آورده و به خواندن کتاب متافیزیک (مابعد الطبیعه) ارسطو پرداخته و حتی به گفته خودش ۴۰ بار آن را خوانده بوده ، چنانکه متن آن را از برداشته ، اما هنوز محتوا و مقصود آن را نمی فهمیده است . وی از خود ناامید شده و به خود می گفته است «این کتابی است که راهی به سوی فهمیدن آن نیست» تا اینکه روزی در بازار کتاب فروشان ، مردی کتابی را به بهای ارزان بر او عرضه می کند که وی پس از تردید آن را می خرد؛ این همان کتاب ابونصر فارابی درباره اغراض ما بعد الطبیعه بوده است . پس از خواندن آن مقصود و محتوای آن کتاب بر وی روشن می شود. ابن سینا به ۲۲ سالگی رسیده بود که پدرش درگذشت (بیهقی ، علی ، ۴۴) وی در این میان برخی کارهای دولتی امیر سامانی عبدالملک دوم را برعهده گرفته بود. بعد از چندین نقل مکان سرانجام ، ابن سینا به همدان رفت . ابن سینا مدتی را در همدان گذرانید و تاج الملک در این میان وی را با مواعید زیبا سرگرم می داشت . سپس ابن سینا تصمیم گرفت که همدان را به قصد اصفهان ترک کند. ابن سینا همچنان در اصفهان روزگار می گذرانید، تا هنگامی که علاءالدوله در ۴۲۷ ق / ۱۰۳۶ م به نبرد با تاش فرّاش سپهسالار سلطان مسعود در ناحیه کَرَج (یا کرخ) نزدیک همدان شتافت . ابن سینا که در این سفر علاءالدوله را همراهی می کرد، دچار بیماری قولنج شد و به درمان خود پرداخت و به قصد بهبود هر چه زودتر در یک روز هشت بار خود را تنقیه می کرد و در نتیجه دچار زخم روده شد. سپس در همین حال بیماری به اصفهان برده شد و همچنان به مداوای خود ادامه می داد تا اندکی بهبود یافت ، چنانکه توانست در مجلس علاءالدوله حضور یابد. تا اینکه علاءالدوله قصد رفتن به همدان کرد. ابن سینا نیز وی را همراهی کرد، اما در راه بیماریش عود کرد. پس از رسیدن به همدان ، وی از معالجه خود دست کشید و پس از چند روز در نخستین جمعه رمضان ۴۲۸ / ژوئن ۱۰۳۷ ، در ۵۸ سالگی درگذشت و در همان شهر به خاک سپرده شد (نک: گلמן ، «زندگانی ابن سینا»، متن عربی ، ۱۶-۸۸؛ بیهقی ، علی ۳۸-۵۸).

نوشته ها

برای آگاهی از مجموعه نوشته های اصیل ابن سینا و نوشته های منسوب به وی ، اکنون فهرست جامعی به کوشش یحیی مهدوی در دست است که ما را از همه کوششهای دیگر در این راه بی نیاز می سازد (نک: مهدوی ، فهرست نسخه های مصنفات ابن سینا). در این فهرست ۱۳۱ نوشته اصیل از ابن سینا و ۱۱۱ اثر منسوب به وی یا نوشته هایی با عنوانهای دیگر معرفی شده است . ما در اینجا تنها نوشته های چاپ شده و ترجمه شده به زبانهای دیگر ذکر می کنیم :

۱. الشفاء

از این مهم ترین اثر فلسفی ابن سینا، بخشهای «طبیعیات» و «الهیات» برای نخستین بار یک چاپ سنگی در تهران (۱۳۰۳ق/ ۱۸۸۶م) منتشر شده است . بخش «منطق» و همه بخشهای دیگر آن از ۱۹۵۲ تا ۱۹۸۳م به مناسبت هزاره تولد ابن سینا، زیر نظر ابراهیم مذکور و به کوشش شماری از محققان دیگر در قاهره منتشر شده است . بخش «برهان» از «منطق» شفا، جداگانه به کوشش عبدالرحمان بدوی در قاهره ، ۱۹۵۴م (چاپ دوم ۱۹۶۶م) منتشر شده است . متن عربی و ترجمه فرانسوی بخش روان شناسی (کتاب النفس) شفا را، یان باکوش در دو جلد، در ۱۹۵۶م در پراگ و متن عربی آن را فضل الرحمان در آکسفورد (انگلستان) منتشر کرده است .

۲. النجاة

این کتاب که مطالب آن مختصر و گزیده ای از مطالب شفا است ، از مهم ترین نوشته های ابن سینا است که فشرده فلسفه وی را در بردارد. نخستین بار در ۱۳۳۱ق/ ۱۹۱۳م ، به کوشش محیی الدین صبری الکردی و بار دوم در ۱۳۵۷ق/ ۱۹۳۸م ، در قاهره منتشر شد.

۳. الاشارات و التنبيهات

ظاهراً آخرین نوشته ابن سینا و از برجسته ترین آثار اوست . نثر عربی ادبی شیوا از ویژگیهای آن است .

۴. کتاب الانصاف

نوشته بزرگی بوده است که به گفته خود ابن سینا، نزدیک به ۲۸ هزار مسأله را در بر می گرفته است. تنها دست نوشته آن در حمله مسعود غزنوی به اصفهان به تاراج رفت. ابن سینا، به گفته خودش، قصد داشته است که اگر فرصتی و فراغتی یابد آن را دوباره بنویسد، اما ظاهراً به این کار موفق نشده است.

۵. منطق المشرقیین

۶. رساله اضحویه فی امر المعاد

۷. عیون الحکمه

۸. تسع رسائل فی الحکمه و الطبیعیات

قاهره، ۱۳۲۶ ق / ۱۹۰۸ م که این نوشته ها را در بر دارد: «رساله فی الحدود»، «رساله فی اقسام العلوم العقلیه»، «رساله فی اثبات النبوت»، «رساله النیروزیه»، «فی الطبیعیات من عیون الحکمه»، «فی الاجرام العلویه»، «فی القوی الانسانیه و ادراکاتها»، «فی العهد» و «فی علم الاخلاق»

۹. ا. ف. مرن از ۱۸۸۹ تا ۱۸۹۹ م برخی از نوشته های ابن سینا را در ۴ جزء زیر عنوان «رسائل عرفانی ابن سینا»، همراه ترجمه آزاده فرانسوی، تدوین و در لیدن منتشر کرده است، در این مجموعه، این نوشته ها یافت می شود: «رساله حی بن یقظان» (در جزء یکم)، «رساله الطیر» (در جزء دوم)، «رساله فی ماهیه العشق»، «رساله فی ماهیه الصلاه»، «رساله فی معنی الزیاره» (هر ۳ در جزء سوم) و «رساله فی القدر» (در جزء چهارم)

۱۰. فی معانی کتاب ریطوریکا

۱۱. رساله فی الاکسیر

۱۲. رساله فی معرفه النفس التناطقه و احوالها

۱۳. التعليقات

۱۴. القانون فی الطب

کتاب مشهور ابن سینا در پزشکی ، متن عربی آن نخستین بار در ۱۹۵۳ م در رم و سپس در ۱۲۹۰ ق در قاهره چاپ و منتشر شد.

۱۵. النکت و الفوائد

این رساله ناشناخته ابن سینا که دست نوشته ای از آن در کتابخانه فیض الله استانبول ، به شماره ۱۲۱۷ یافت می شود، مختصری از «منطق»، «طبیعیات» و «الهیات» را در بردارد و مطالب آن یادآور مطالب النجاه و الاشارات است . با وجود اختصار، این رساله ارزش بسیار دارد.

۱۶. المبدأ و المعاد

نوشته های فارسی

ابن سینا چند نوشته به فارسی دارد که مهم ترین آنها دانشنامه علائی است . وی آن را برای علاءالدوله کاکویه و به درخواست او نوشته و به وی تقدیم کرده است . در کتاب نزهت نامه علائی نکته توجه انگیزی آمده است که می گوید: «شنودم که خداوند ماضی علاءالدوله قدس الله روحه ... خواجه رئیس ابوعلی سینا را گفت : اگر علوم اوائل به عبارت پارسی بودی ، می توانستی دانستن ، بدین سبب به حکم فرمان دانشنامه علائی بساخت ، و چون بپرداخت و عرضه کرد، از آن هیچ نتوانست دریافتن» (نک: شهرمدان ، ۲۲ ، متن). بخش «منطق» و «الهیات» دانشنامه نخستین بار به کوشش احمد خراسانی در ۱۳۱۵ ش در تهران منتشر شد. سپس به مناسبت هزاره تولد ابن سینا بخش «الهیات» آن به کوشش محمد معین در ۱۳۳۱ ش و بخش «طبیعیات» آن به کوشش سید محمد مشکوه در همان سال در تهران انتشار یافت ، ترجمه فرانسوی بخشهای «طبیعیات» و «ریاضیات» به وسیله محمد آشنا و هانری ماسه در دو جلد در سالهای ۱۹۵۵ و ۱۹۵۶ م در پاریس منتشر شد

بخش «الهیات» آن را پرویز مروج با شرح و حواشی به انگلیسی ترجمه کرده و در ۱۹۷۳ م در نیویورک منتشر کرده است

افزون بر اینها، رساله «رگ شناسی» از ابن سینا نیز به کوشش سید محمد مشکوه در ۱۳۳۰ ش و بخش «ریاضیات» دانشنامه به وسیله مجتبی مینوی در ۱۳۳۱ ش در تهران منتشر شده است. همچنین رساله فارسی کنوز المعزمین و رساله جرثقیل از ابن سینا هر دو به کوشش جلال الدین همایی در ۱۳۳۱ ش در تهران انتشار یافته است.